

compositions of these objects, considering as modernist style influences and their unification with samples of national colour that has qualitatively affected style of an interior.

Key words: interior, modernist style, style, synthesis, public premises.

УДК 726.71: 726.597

ББК 85.110.5

Леся Чень

АНСАМБЛЬ ВАСИЛІАНСЬКОГО МОНАСТИРЯ В БУЧАЧІ

Проведено аналіз розпланування монастиря. Показано просторовий розвиток монастирського ансамблю протягом XVII-XVIII ст.

Ключові слова: монастирський ансамбль, архітектурно-просторовий аналіз.

Василіанський монастир являє собою складно організовану сукупність будівель, споруджених на відповідних епосі (бароко, класицизм) архітектурно-композиційних принципах з урахуванням навколишнього середовища. Ансамблева значущість монастирського комплексу в Бучачі реалізується не тільки в просторовому вирішенні, а також його архітектурно-художньому образі, вираженому в просторовій композиції монастиря в цілому, церкви з келіями і гімназією, дзвіниці чи інших архітектурних форм.

Актуальність дослідження випливає з необхідності вироблення методичних і практичних підходів для вивчення архітектурно-планувальної структури вказаного монастиря.

Мета статті – проаналізувати розпланування й показати просторовий розвиток монастирського ансамблю протягом XVII–XVIII ст.

Аналіз досліджень та публікацій за темою. Перші праці про монастир у Бучачі В.Площанського [1], І.Мальчинського [2], Р.Луканя [3], М.Ваврика [4] мають історико-красознавчий характер, в них наголошується на архітектурних особливостях, питаннях датування заснування, побудови, перебудови василіанського монастиря в Бучачі. На науковий рівень вийшла праця історичного характеру Я.Стоцького [5]. Варто відзначити вагомість ґрунтового наукового дослідження монастирського ансамблю інститутами Укрпроектреставрація та Укрзахідпроектреставрація. Результати науково-дослідної роботи науковців із вивчення монастирських споруд висвітлені у виданнях: “Історія українського мистецтва” в 6 томах (т.3), “Всеобщая история архитектуры” в 12 томах (т. 6), “Історія міст і сіл України”, “Пам’ятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР” в 4 томах (т. 3). У результаті аналізу вищезгаданих праць можна констатувати, що комплексне дослідження архітектури монастиря в Бучачі не проводилось.

Новизна полягає в проведенні комплексного дослідження архітектурно-просторового устрою монастирського ансамблю на основі праць та архівних матеріалів, натурних обстежень, проведення архітектурно-просторового аналізу.

Бучач – невелике місто-музей із багатим історичним минулим і численними архітектурними пам’ятками, серед яких чільне місце займає василіанський монастир.

Монастирський ансамбль розташований у південній частині міста, на природній терасі гори Федір. Зі сходу й півдня ансамбль захищений горою і лісом, а з півночі відкритий на центральну частину міста. Завдяки такому розташуванню, монастирський ансамбль домінує над довкіллям і виразно сприймається з далеких відстаней.

За переданням, монастир заснований у першій пол. XVII ст. На тому місці існував стародавній монастир св. Тройці, який відбудувала й відновила 1612 року Марія Могиланка, дружина брацлавського воєводи Стефана Потоцького. Монастир проіснував до 1652 р. [6], пізніше на тому ж місці син Марії Могиланки, Іван Потоцький, заснував домініканський монастир, який було скасовано в 1789 р. [7]. Після цього споруда пустувала, аж поки 1866 р. о. Курилович купив його для конвікту (школи-інтернату) для українських дівчат [6; 8].

Перші документальні відомості про Хрестовоздвиженський монастир відносяться до 1712 року, коли в Любліні Стефан Потоцький надав грамоту для шести монахів, спроваджених сюди з Литви [6; 8]. На місці первісних монастирів почалося спорудження Хрестовоздвиженського монастиря [6; 8].

Незважаючи на різний період будівництва монастирських споруд, разом вони творять цілісний архітектурний ансамбль, який складається з церкви, келій, школи, господарських примі-

щень та дзвіниці. Весь ансамбль монастирських споруд розпланований компактно, на порівняно невеликій видовженій ділянці, в центрі якої розміщено храм, до якого симетрично прилягають школа й споруди келій із господарськими приміщеннями та дзвіницею ламаної конфігурації, які утворюють два двори, що з'єднуються між собою арочним проходом у I ярусі (рис. 2, 4). Причому внутрішній двір замкнутий зі сходу підпірною стінкою.

Рис. 1. Фрагмент кадастрової карти з монастирем (ЦДІА України у Львові. – Ф. 186, оп. 1, од. зб. 5724)

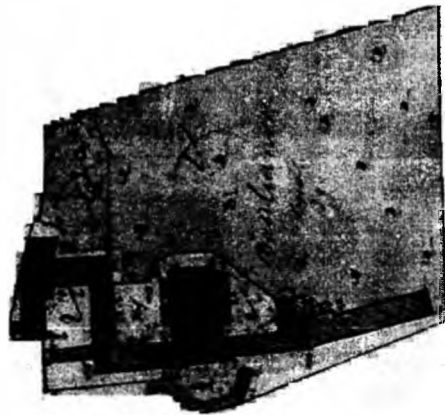

Рис. 2. Ситуаційний план Хрестовоздвиженського монастиря

Основною просторовою домінантою монастирського комплексу є монастирська церква, споруджена в 1765–1771 рр. на місці знесеного костелу св. Тройці, у стилі пізнього бароко [9]. Церква Чесного Хреста, зведена на високому цоколі, кам'яна, однонавна, хрестоподібна в плані, з видовженою віткою схід-захід із розвинутими кінцями трансепту та із симетрично прибудованими до вівтарної частини храму, низькими захристіями (рис. 5), споруджена за західним зразком.

Важливу композиційну роль у структурі храму відіграє західний фасад, досить високий і стрімкий, із двома п'ятиярусними вежами, до яких примикають з обох боків низькі будівлі монастирських келій та гімназії (рис. 3), що добре видно на літографії К. Качинського (1865 р.). В оздобленні фасадів застосовано розкреповку лопаток, пілястрів та антаблементів. Західний фасад має яскраве вираження по вертикалі й членується спареними подвійними й потрійними пілястрами. Головний фасад почленований на п'ять ярусів горизонтальними лініями крепованих карнизів, які послідовно вгору зменшуються своїми гранованими об'ємами, створюючи враження динамічного руху вгору. Фронтальна площина фасаду виражена формою випукло-ввігнутих ліній, що характерно для архітектури доби пізнього бароко. Двоплановість, утворена активно виступаючим об'ємом церкви і за рахунок ламаного контуру будівель з келіями, помітно збагачує східний фасад при візуальному його сприйнятті з боку внутрішнього подвір'я. Фронтон східного фасаду завершується декоративною маківкою з хрестом.

*Монастир і школа оо. василіан у Бучачі. Літографія К. Качинського, 1865.
Львівський історичний музей*

Рис. 3. Хрестовоздвиженський монастир зі школою в Бучачі. Кольорова літографія Ф.К.Качинського 1865 р. Із фондів Львівського історичного музею. Г-1754

Розкриття внутрішнього простору храму спрямоване на вівтар і організовано під впливом західноєвропейських зразків XVIII ст. без іконостаса, з 5 вівтарями, проповідальницею і 6 сповідальницями. Нава і трансепт перекриті півциркульними склепіннями з розпалубками на попружних арках. Стіни нави розділені високими арочними нішами із сюжетними розписами XVIII ст., оформлені спареними пілястрами з ліпними капітелями, стилізованими під композитний ордер, і антаблементом із карнизом досить високого виносу. Над середохрестям здіймається великий ліхтарик із маківкою. Такий самий, але менший за розмірами ліхтарик завершує фронтон східного фасаду. Прототипом Хрестовоздвиженської церкви могли послужити храми в Білорусі та Литві школи “віленського бароко”, заснованої архіт. Яном Кшиштофом Гляубітцом. Такий тип василіанських монастирських храмів широко поширений у Білорусі. Цей тип храмів епохи бароко не привів до зміни планувальної структури кам'яного храму, але сам силует ускладнився. Головний західний фасад даного типу храмів увінчується щипцем та двома стрункими вежами. Плани і фасади набувають криволінійних обрисів, що надає споруді пластичності. Дві вежі на західному фасаді характерні для храмів Західної Європи (капела “Сорок святих” в Німеччині, монастир в Банце арх. Йоганна Динценгофера).

Рис. 4. Головний фасад монастиря.
Фото 2008 р.

Рис. 5. Дзвіниця монастиря.
Фото 2008 р.

Споруди келій та гімназії симетрично примикають до храму, що мають стриманий характер архітектурного вирішення; декором для них служать на всю стіну дзеркало та прості обрамлення періодично розташованих вікон. Завершуються фасади тонкопрофільованим карнизом із двосхилим дахом.

Важливою доповнюючою домінантою в композиції монастиря є дзвіниця, яка в архітектурно-просторовому вирішенні має субпідрядне значення. Триярусна, квадратна в плані, з арочним

проїздом, завершується шоломовидним дахом зі шпилем, увінчаним хрестом (рис. 5). Ярусність композиції підкреслюється карнизами складного профілю. Стіни фасадів вирішені лаконічно, де-що строго без ліпного декору, проте декором служать ніші різної форми, що створюють гру світла і тіні. Таке архітектурне вирішення дзвіниць характерне для василіанських монастирів.

Оригінальність композиційного вирішення монастирського ансамблю полягає, насамперед, у його розташуванні, оскільки храм і келії монастиря утворюють ламану в плані лінійну структуру, витягнуту вздовж осі, перпендикулярної поздовжній осі храму.

Своєрідне художнє вирішення має майданчик перед церквою, який піднесений від дороги на висоту кількох метрів й облицьований тесаним каменем. На центральній осі храму розміщена кам'яна ніша зі скульптурним зображенням св. Онуфрія. Знизу на верхній майданчик ведуть симетрично розміщені півкруглі сходи. Тут стояла різьблена кам'яна Богородиця роботи невідомого скульптора 1811 р., що символізувала Непорочне Зачаття.

Бучацький монастир славився гімназією, заснованою 1754 р., де, крім загальноосвітніх предметів, читали курс риторики (з 1770 р.), курс філософії (1773–1784 рр.), де навчалась молодь із земель галицької, львівської, белзької, перемишльської, сяніцької, з Поділля, Волині та Наддніпрянської України, яка налічувала від 523 до 1000 учнів [10]. При монастирі існував конвікт (школа-інтернат) для убогих учнів, а також велика бібліотека, архів та музей, де зберігались ікони о. І. Головацького [4; 5].

Висновки. Хрестовоздвиженський монастирський ансамбль відіграє першорядну роль у силуеті міста і є прикладом поєднання архітектурної та ландшафтної доміанти. Будівничі, використовуючи особливості ландшафту, створили своєрідний, гармонійний ансамбль, котрий вражає своєю величчю та красою і є невід'ємною частиною планувальної й образної структури Бучача.

Результати дослідження можуть бути використані реставраторами під час проведення комплексних реставраційних робіт монастирського ансамблю з метою усунення протиріч у підходах до архітектурно-художніх особливостей цього об'єкта.

1. Площанський В. М. Бучач / В. М. Площанський // "Слово". – Львів : [б. в.], 1865. – Ч. 66.
2. Мальчинський І. С. Монастырь оо.Василиянь въ Бучачі / І. С. Мальчинський // Временник Ставропигійского Института... на год 1895. – Львов : [б. в.]. – С. 126.
3. Лукань Р. о. ЧСВВ. Василіанські монастирі в Станіславівській єпархії / о. Р. Лукань ЧСВВ. – Львів : [б. в.], 1935.
4. Ваврик Михайло о. ЧСВВ. По василіанських монастирях / о. М. Ваврик ЧСВВ. – Торонто, 1958. – С. 111–125.
5. Стоцький Ярослав. Монастир Отців Василіан Чесного Хреста Господнього в Бучачі 1712–1996 р. / Ярослав Стоцький. – Львів : Видавництво отців Василіан "Місіонер", 1997. – 145 с.
6. Лукань Р. о. ЧСВВ. Василіанські монастирі в Станіславівській єпархії / о. Р. Лукань ЧСВВ. – Львів : [б. в.], 1935 р. – С. 3–16 // "Нова Зоря". – Х. – 1935 (829), 1935 (833), 1937 (835).
7. Там само.
8. Мацієвський М. Шематизм провинции св. Спасителя Чина св. Василия Великого въ Галиции и короткий поглядъ на монастыри и монашество руске / М. Мацієвський. – Львов : [б. и.], 1867. – С. 6–23, 102–120.
9. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР в 4 т. – К. : Будівельник, 1986. – Т. 4. – С. 50, 53–54, 77–80, 82–83.
10. Лукань Р. Статті, виписки до історії шкіл і місійного інституту в Бучачі / Р. Лукань // ЦДІА України у Львові. – Фонд 364, оп. 1, спр. 42.

Автором статті здійснений аналіз планування монастиря в Бучаче. Проаналізовано просторове розвиток архітектури монастирського ансамблю і його архітектурно-художественний образ, виражений в композиції споруджень в цілому, церкви з келіями і гімназією, дзвіниці на проміжжени XVII–XVIII століть.

Ключевые слова: *монастирський архітектурний ансамбль, планування, композиція, просторове розвиток.*

The article is devoted the study of development of architecture of vasilianskogo of monasterial band in Buchachi. The analysis of rozplanuvannya monastery is conducted. Spatial development of monasterial band is rotined during XVII–XVIII of item.

Key words: *monasterial ensembl, church of Honest Cross, structure of temple, monastic cell, gymnasium, bell tower, composition decision.*